

УДК 330.322

**О. Л. Горяча,
О. Є. Трашков,
Б. А. Шестаков**

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті надано визначення терміну «машинобудування» та перелічено провідні підприємства у цій галузі. Наведено перелік чинників, що негативно вплинули на стан вітчизняного машинобудування. Обґрунтовано необхідність легалізації міжнародного бізнесу та його фінансових потоків. Надано перелік основних країн-експортерів машинобудівної продукції до ЄС. Описано переваги участі підприємств машинобудівної галузі у державних програмах.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, машинобудування.

Summary. The article defines the term «machine building» and lists the leading companies in this field. The list of factors that negatively affected the state of the national machine building is given. The necessity of legalization of international business and its financial flows is substantiated. The list of main exporting countries of machine-building products to the EU is given. The advantages of participation of machine-building enterprises in state programs are described.

Key words: export, export potential, foreign economic activity, machine building.

© О. Л. Горяча, О. Є. Трашков, Б. А. Шестаков, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Горяча О. Л. Експортний потенціал підприємств України / О. Л. Горяча, О. Є. Трашков, Б. А. Шестаков // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 3 (43). — С. 53–58.

References (APA):

Horiacha, O. L., Trashkov, O. Ye., Shestakov, B. A. (2018). *Eksportnyi potentsial pidpriemstv Ukrainy* [Export capacities of Ukrainian enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (43), 53–58 (in Ukr.).

Постановка проблеми Посилення глобалізаційних процесів у світі призводить до того, що суб'єкти господарювання не можуть успішно розвиватися лише в рамках однієї країни. Саме тому роль зовнішньоекономічної діяльності і експорту зокрема зростає. Особливо для тих галузей, які складають стратегічний базис розвитку національної економіки, а саме машинобудування. Машинобудівний комплекс — галузь народного господарства, що забезпечує процес автоматизації, технічного озброєння та механізації господарства. Підприємства цієї галузі є базисом економіки країни та її оборонного потенціалу і створюють засоби виробництва. Частка продукції машинобудівних підприємств у загальному обсязі реалізації продукції країн, що позиціонують себе як промислово розвинені, повинна складати 30—50 %. Саме тому важливо, щоб продукція машинобудування користувалася сталим попитом не лише на внутрішньому ринку, але й за кордоном.

Останні роки характеризуються різким спадом експорту окремих видів продукції машинобудування. Причиною цього став розрив традиційних торгових відносин українських підприємств з російськими контрагентами, військові дії на Сході України, що позначились на функціонуванні низки підприємств машинобудування, політична нестабільність в країні. Переорієнтація підприємств на ринки Європи в цей час відбувається достатньо повільно, що пояснюється низькою конкурентоспроможністю продукції. Саме тому потрібно дослідити, які галузі переживають найглибшу кризу, які є найперспективнішими та які заходи необхідні для підвищення експорту продукції машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток машинобудівної галузі в своїх роботах досліджують такі вчені, як В. Ю. Бондар [1], І. Ю. Семенюк [3], О. Б. Мних [4] та ін. У їхніх роботах аналізується сучасний стан галузі, зазначаються проблеми розвитку та важливість їх вирішення. Проте, враховуючи сучасні тенденції на світовому ринку, залишаються невирішеними питання, що стосуються аналізу товарної структури експорту машинобудівної продукції в період кризових явищ останніх років, прикладні аспекти, пов'язані з виокремленням перспективних напрямків подальшого розвитку машинобудівної галузі та вирішенням завдань, з якими стикаються підприємства на сучасний момент.

Метою статті є аналіз тенденцій розвитку вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, їх експортний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна економіка повинна продемонструвати реальне підвищення якості економічного зростання і життя суспільства навіть в умовах військового протистояння з Росією, щоб позитив-

но вплинути на міграцію праці і капіталу, в тому числі й інтелектуального. Для цього у найближчій перспективі має бути зменшений розрив між рівнем освіти в країні, її факторними перевагами та показниками щодо конкурентних позицій економіки.

Функціонування української економіки за значних обсягів негативного сальдо у зовнішній торгівлі з іншими країнами світу (3,279 млрд. дол. за січень-серпень 2017 р.) порушує стійкість української гривні, посилює інфляційні процеси, поглиблює проблему імпортозаміщення у виробничій сфері, особливо для малого бізнесу, і погіршує імідж країни на світових ринках. Майже 75 млрд. дол. (80 % ВВП) — це сукупний державний борг станом на 30.06.2017 р. Це означає, що державних коштів для підтримки високотехнологічних галузей та експортоорієнтованих підприємств практично немає, а прийнятий ще в 2010 р. Закон України «Про державно-приватне партнерство» [1] не був підкріплений реальним механізмом його практичної реалізації, адже в дійсності проявилися недостатність гарантій інвесторам, складність і невизначеність процедури державно-приватного партнерства, нерегульованість державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів тощо.

В умовах знецінення гривні і відсутності реальної підтримки виробничої сфери з боку банківсько-інвестиційних структур вигідним для бізнесу стає зростання експорту для отримання додаткового доходу від конверсії валюти, а також для погашення зовнішніх боргів, що й зумовлює вибір короткострокових цілей його розвитку з меншими фінансовими ризиками, адже формування проекту державного бюджету було здійснено на основі прогнозного курсу гривні на кінець 2018 р. на рівні 30,1 грн./дол. У той час, коли європейські країни і США дотримуються обмежень у сфері торгівлі з Росією в рамках накладених на неї санкцій, Україна навіть в умовах війни з Росією нарощує експорт до неї, який зріс за перші два місяці 2017 р. на 54,4 % і становив \$576 млн. (частка Росії в сукупному експорті була найбільшою серед усіх країн — 9,2 %). Через участь російського капіталу у функціонуванні критично важливих секторів енергетики та ринкової інфраструктури актуалізується проблема економічної безпеки України, забезпечення надійності й суспільної відповідальності вітчизняного бізнесу за високих ризиків «втечі» комерційно-технологічної інформації.

Непрозора політика реєстрації прав власності кінцевих бенефіціарів ускладнює процедуру виявлення структури власного капіталу стратегічно важливих підприємств із часткою російського капіталу, які використовують тіньові схеми фінансових міжнародних потоків. За даними міжнародної

Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), обсяг тіньової економіки в Україні в 2016 р. становив 1,1 трлн. грн., або 46,2 % від ВВП (ВВП у 2016 р. становив 2,38 трлн. грн.). Необхідність захисту національних інтересів і формування економічної та національної безпеки країни вимагають докорінних змін як у сфері торгівлі між Росією і Україною, так і в процесі формування стратегій розвитку міжнародних компаній, особливо тих, які спеціалізуються на товарах військового чи подвійного призначення [2].

Таким чином, у результаті політичних та економічних перетворень, що відбувались в Україні протягом останніх декількох років, національна економіка зазнала кардинальних змін. Останні події, що відбулися в 2013–2017 роках, довели уразливість української економіки від зовнішніх факторів, які виражаються в конкретних діях торговельних партнерів країни. За три роки Україна втратила більше чверті всіх іноземних інвестицій, залучених за роки незалежності. Зараз майже всі підприємства країни змушені переорієнтувати свою діяльність на нові ринки збуту, шукати нових партнерів та інвесторів. Не виключенням є й галузь машинобудування.

До того ж поглиблення євроінтеграційного процесу України стало причиною внесення численних змін до законодавчої бази у сфері підприємницької діяльності, у податковому, трудовому, пенсійному, цивільному та інших галузях права. Непередбачуваність та частота таких змін створює ризики, які підприємство не може завчасно передбачити, а тому змушено майже постійно діяти в умовах невизначеності [3].

Необхідно зазначити, що без легалізації міжнародного бізнесу та його фінансових потоків, створення конкурентного середовища і серйозних змін у діяльності Антимонопольного комітету України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі, що в комплексі охоплюють проблему підвищення якості інституційного середовища, не затребуваними в реальній практиці будуть результати науково-прикладних досліджень, які стосуються, зокрема, вибору векторів розвитку зовнішньої торгівлі і раціоналізації її структури в контексті повного використання інтелектуального потенціалу української нації і природного потенціалу країни.

Відкрита економіка України реально не зможе поліпшити ринкові позиції на конкурентних ринках за умов домінування аграрного сектору в промисловості, тінізації економіки і непрозорих схем реєстрації прав власності міжнародного бізнесу, у тому числі й російського капіталу, в діяльності стратегічно важливих секторів. Вирішення проблеми раціоналізації структури зовнішньої торгівлі охоплює широкий спектр науково-прикладних і маркетингових досліджень політико-

правового середовища функціонування міжнародного бізнесу, взаємозалежності промислової політики і міжнародної економіки, суспільної відповідальності бізнесу, науки і влади за майбутнє нації [4].

Машинобудування — передова наукоємна галузь, обсяг якої різко знизився за останні роки незалежності України у зв'язку з некерованими структурними змінами. Серед найбільш вагомих чинників, що негативно вплинули на стан вітчизняного машинобудування, відзначають:

- структурні диспропорції в економіці України;
- неефективне використання ресурсного потенціалу;
- морально та фізично застарілі потужності виробництва;
- недосконалість вітчизняного ринку фінансових послуг, через що підприємствам важко отримати необхідні кошти для технічного переоснащення;
- висока енергоємність виробництва;
- існування розриву між науково-дослідними установами та реальними підприємствами галузі стосовно впровадження передових технологій та ноу-хау.

Порівняно зі світовими лідерами машинобудівний комплекс України є одним з цілого ряду галузей, що переживають кризу останні декілька років. Незважаючи на спад в експортній діяльності, асортимент продукції залишається достатньо широким, є галузі, продукція яких продовжує користуватися значним попитом за кордоном. Аналіз статистичних даних надав можливість стверджувати, що для економічно розвинених країн машинобудування є основою промисловості, що забезпечує технічне переоснащення всього виробництва кожні 10 років.

Так, частка машинобудування у загальній структурі виробництва Німеччини становить 53,6 %, Японії — 51,5 %, Китаю — 35,2 % [5]. Світовими лідерами галузі є Китай, Німеччина, США, Японія, які входять в першу п'ятірку більшої частини галузей машинобудування.

Основою експорту електротехнічної продукції є експорт автомобільного проводу. Підприємства цієї галузі забезпечують близько 50 % доходу від експорту всієї електротехнічної продукції. Головним чином, продукція експортується до Європи, тому динаміка більш стабільна, ніж в інших галузях з незначними темпами зростання, до того ж значна кількість підприємств-експортерів є європейськими філіями великих концернів.

Серед провідних підприємств можна відмітити ТОВ «Преттль Кабель», що орієнтоване на ринок Німеччини; ПАТ «Запорізький кабельний завод», який постачає продукцію в Литву, Латвію, Грузію, Азербайджан, Молдову, частка експорту

в загальному обсязі продаж складає 14 %; ПрАТ «Азовкабель», що успішно працює на ринках Грузії, Молдови, Азербайджана та ін. Також варто проаналізувати експорт трансформаторного обладнання, що із самого початку було орієнтоване на ринки РФ і Казахстану. Тут флагманом виробництва виступає Запорізький трансформаторний завод, що входить в десятку найбільших підприємств-виробників трансформаторів і постачає продукцію у 88 країн світу [2].

При цьому частка вітчизняних експортерів коливається від 0,02 % (літальні апарати) до 2,9 % (залізничні локомотиви) у загальному обсязі імпорту машинобудівної продукції до країн ЄС (табл. 1). І якщо брати до уваги, що на європейському ринку існує досить великий попит на таку товарну групу, як електричні машини, машинобудівним підприємствам України важко конкурувати з китайськими експортерами, які є монополістами на цьому ринку.

Поступова інтеграція вітчизняних промислових виробників до європейського економічного простору в рамках Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає

можливість участі у європейських програмах розвитку підприємництва, які фінансуються Європейським банком реконструкції та розвитку, Німецьким банком розвитку, Європейським інвестиційним банком та ін.

Перевагами участі підприємств машинобудівної галузі у вищезазначених програмах є такі:

— отримання консультацій щодо впровадження стандартів якості, енергоефективності та екологічного менеджменту, інформаційно-комунікаційних технологій;

— поліпшення доступу до отримання фінансування як через національні банки, так і безпосередньо від європейської організації;

— отримання допомоги у визначенні якісних інвестиційних проектів та їх реалізації;

— інтеграція до глобальних виробничо-збутових мереж і вихід на європейський ринок шляхом виробництва продукції з високою доданою вартістю відповідно до міжнародних та європейських стандартів.

У рамках імплементації Угоди про асоціацію з ЄС Верховною Радою України було ратифіковано Угоду про участь в програмі від Європейського

Таблиця 1

Основні країни-експортери машинобудівної продукції до ЄС у 2017 р. (розраховано авторами на основі [6])

Реактори ядерні, котли, машини						
Країна-експортер	Китай	США	Японія	Швейцарія	Туреччина	Україна
Частка, %	34,4	23,3	7,9	5,5	3,3	0,2
Електричні машини						
Країна-експортер	Китай	США	В'єтнам	Японія	Тайвань	Україна
Частка, %	46,9	8,7	5,1	4,9	4,5	0,5
Залізничні локомотиви						
Країна-експортер	Швейцарія	Японія	Китай	США	Норвегія	Україна
Частка, %	41,8	18,6	8,8	7,8	3,6	2,9
Засоби наземного транспорту, крім залізничного						
Країна-експортер	Туреччина	Японія	США	Республіка Корея	Китай	Україна
Частка, %	18,6	17,7	16,5	10,1	8,9	0,03
Літальні апарати						
Країна-експортер	США	Канада	Бразилія	Швейцарія	Китай	Україна
Частка, %	67,1	5,4	2,5	1,5	1,3	0,02
Судна						
Країна-експортер	Республіка Корея	Сінгапур	Норвегія	Багамські Острови	США	Україна
Частка, %	38,1	7,9	7,7	6,1	5,6	0,08
Прилади та апарати оптичні, фотографічні						
Країна-експортер	США	Китай	Швейцарія	Японія	Мексика	Україна
Частка, %	37,6	14,5	10,5	8,5	3,9	0,05

Союзу «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу» (Competiveness of Small and Medium Enterprises (COSME), яка також надає широкі можливості для здійснення адаптації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств. Зокрема, це: полегшення виходу на зовнішні ринки шляхом отримання консультативних послуг щодо експортно-імпоротної діяльності на ринках країн ЄС; покращення конкурентоспроможності підприємств завдяки сприянню усунення зайвих регуляторних бар'єрів; формування культури ведення бізнесу через участь у секторальних тренінгах, семінарах, програмах обміну та ін.

Ще однією важливою програмою, яка сприяє запровадженню механізму адаптації ЗЕД виробників машинобудівної продукції, є програма «Horizon 2020», участь у якій спрямована на підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу підприємства і, як наслідок, полегшення виходу на європейський ринок.

З іншого боку, перевагами, які надають європейські програми розвитку підприємництва, користується досить мала кількість вітчизняних машинобудівних підприємств, адже для участі необхідно виконати певні умови, що для потенційних учасників вважаються складними через відсутність відповідного досвіду, недостатній рівень інформаційного забезпечення, брак кваліфікованого персоналу та небажання впроваджувати зміни.

Методологічне забезпечення виступає останнім елементом стимулювання адаптації зовнішньоекономічної діяльності на мікрорівні і визначає інструменти, які використовує машинобудівне підприємство в процесі впровадження адаптаційних змін.

Такими інструментами виступають методи, моделі, технології, засоби та заходи, застосування яких залежить від розмірів підприємства, наявної матеріально-технічної бази, рівня кваліфікації персоналу та інформаційного забезпечення.

У межах запровадження адаптаційного механізму машинобудівним підприємством можуть бути застосовані методологічні інструменти, орієнтовані на зміну виробничої діяльності, організаційної структури, форм здійснення зовнішньоекономічної діяльності, існуючої системи управління персоналом, корпоративної культури, логістичної системи, маркетингової стратегії тощо. Однак головним критерієм їх вибору є досягнення запланованого результату.

Також застосування того чи іншого інструменту методологічного забезпечення може залежати від обраної моделі адаптації ЗЕД підприємства машинобудівної галузі в умовах євроінтеграційних процесів. Якщо модель активна, тоді машинобудівне підприємство теж активно використовує такі інструменти, як: географічна та товарна диверсифікації експорту, впровадження

системи якості, модернізація виробництва, залучення додаткових інвестицій, зміна цінової політики, активна участь у спеціалізованих заходах, виробнича кооперація з іноземними інвесторами, розробка експортноорієнтованого веб-сайту, налагодження нових каналів збуту продукції, організація навчання персоналу за кордоном, реінвестування прибутку у нові технології, запровадження політики соціальної відповідальності, використання стратегічного підходу до планування експортної діяльності, запровадження європейської бізнес-моделі та ін. Для консервативної та змішаної моделей застосування вищезазначених інструментів є малоімовірним.

Поглиблення євроінтеграційного процесу України шляхом підписання Угоди про асоціацію з ЄС та створення зони вільної торгівлі надає значні переваги для вітчизняних виробників та експортерів промислової продукції. Проте ефективне стимулювання машинобудівних підприємств до адаптації зовнішньоекономічної діяльності (особливо це стосується експортної переорієнтації) з метою підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та європейському ринках можливе лише у разі функціонування моделі взаємодії самих підприємств машинобудівної галузі, органів місцевого самоврядування та органів центральної влади [3].

Висновки. Структура світового ринку знаходиться в постійній динаміці. За останні 10 років вітчизняне машинобудування значно здало свої позиції в експорті, особливо значне падіння спостерігається після 2014 року у зв'язку з розривом попередніх торгових зв'язків. Нові ринки освоюються підприємствами повільно, оскільки значна кількість вітчизняних підприємств машинобудівного комплексу досі пропонують застарілу продукцію і не використовують сучасні фінансові інструменти в процесі експорту, якими користуються їх іноземні конкуренти.

Для успішного розвитку вітчизняних підприємств необхідні іноземні інвестиції, а для цього потрібні: спокійна, стабільна робота; прозорі умови ведення бізнесу для іноземних інвесторів; інтеграція нормативно-правової бази України з відповідними практиками ЄС, що сприятиме збільшенню частки українського експорту саме на ці ринки; налагодження ефективної логістичної системи, у т. ч. з поставки імпоротної сировини; переведення підприємств на технології ресурсозбереження, на екологічно ефективні технології для утримання конкурентних цін на продукцію. Основними завданнями на нинішньому етапі є вибір спеціалізації вітчизняних підприємств відповідно до потреб світового ринку машинобудування, зміцнення науково-технологічного потенціалу машинобудівних підприємств. Тому подальших наукових досліджень потребують питання укріплення старих та формування нових конкурентних переваг україн-

ських підприємств на світовому ринку машинобудування.

Література

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

2. Бондар В. Ю. Аналіз позицій українських підприємств у світовому експорті машинобудівної продукції [Електронний ресурс] / В. Ю. Бондар // Економічні науки: інвестиції: практика та досвід, 2018. — Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/12.pdf.

3. Семенюк І. Ю. Механізм зовнішньоекономічної адаптації підприємств до умов євроінтеграційних процесів : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) [Електронний ресурс] / І. Ю. Семенюк. — Хмельницький, 2018. — Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-21-135-10.pdf>.

4. Мних О. Б. Зовнішня торговельна політика і міжнародний бізнес як відображення конкурентних позицій України на європейських світових ринках [Електронний ресурс] / О. Б. Мних // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — № 20. — С. 50–56. — Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/12.pdf>.

5. Машиностроение Украины: текущие тенденции [Електронний ресурс] // Минпром : информационное агентство. — Режим доступу : <http://minprom.ua/page2/news755.html>.

6. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat>.

References

1. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo»* (2010). [Law of Ukraine «On public-private partnership»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (in Ukr).

2. Bondar, V. Yu. (2018). *Analiz pozytsii ukrainskykh pidpriemstv u svitovomu eksportii mashynobudivnoi produktsii* [Analysis of positions of Ukrainian enterprises in world exports of machine-building products]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/12.pdf (in Ukr).

3. Semeniuk, I. Yu. (2018). *Mekhanizm zovnishnoekonomichnoi adaptatsii pidpriemstv do umov yevrointehratsiinykh protsesiv* [The mechanism of foreign economic adaptation of enterprises to the conditions of European integration processes. (Candidate's thesis). Retrieved from <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-21-135-10.pdf> (in Ukr).

4. Mnykh, O. B. (2017). *Zovnishnia torhovelna polityka i mizhnarodnyi biznes yak vidobrazhennia konkurentnykh pozytsii Ukrainy na yevropeiskykh svitovykh rynkakh* [Foreign Trade Policy and International Business as a Reflection of Ukraine's Competitive Position in European Global Markets]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 20, 50–56. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/12.pdf> (in Ukr).

5. Mynprom (2018). *Mashynostroenye Ukrainy: tekushchye tendentsyy* [Ukrainian engineering: current trends]. Retrieved from <http://minprom.ua/page2/news755.html> (in Russ).

6. *Ofitsiynyi sait statystychnoi sluzhby Yevropeiskoho Soiuzu* (2018). [Official site of the Statistical Service of the European Union]. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat> (in Ukr).